

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 785.1:316.7

DOI 10.32461/2226-3209.2.2024.308388

Цитування:

Бермес І. Л. Ансамблеве виконавство: теоретичний, практичний, естетичний виміри. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 2. С. 186–190.

Bermes I. (2024). Ensemble Performance: Theoretical, Practical, Aesthetic Dimensions. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 186–190 [in Ukrainian].

Бермес Ірина Лаврентіївна, доктор мистецтвознавства, професор, завідувачка кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0001-5752-9878>
irunabermes@ukr.net

АНСАМБЛЕВЕ ВИКОНАВСТВО:
ТЕОРЕТИЧНИЙ, ПРАКТИЧНИЙ, ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІРИ

Мета статті – розкрити особливості ансамблевого музикування крізь призму теорії, практики, естетики. **Методи дослідження** ґрунтуються на використанні комплексного підходу, де поєднані теоретичний метод – для розкриття сутності ансамблевого виконавства, його головних засад і міцожливості їх екстраполювання у практичну й естетичну площину; метод синтезу – для розкриття сутності ансамблевого виконавства у поєднанні всіх його складових. **Наукова новизна статті** полягає в тому, що вперше проблема ансамблевого виконавства розглядається комплексно, як цілісна теоретична, практична й естетична система в контексті багаторівневих зв'язків якої виявляються загальні закономірності розвитку виконавського професіоналізму. **Висновки.** Ще давньогрецькі мислителі увиразнювали своєрідність ансамблевого виконавства серед різних форм побутування музики. Впродовж століть саме цей вид музичної практики позиціонувався як найвища форма вияву людського духу. Музичний ансамбль постає у двох вимірах: особистісному та комунікативному, де ці дві константи у комплексі дозволяють успішно реалізувати композиторський задум. Ансамблеве виконавство володіє потужним інтелектуальним, духовним, емоційним консолідуючим впливом, що реалізується в практиці музичного «спілкування». Особливості процесу спільного музикування в ансамблевому виконавстві, тісний творчий контакт із партнерами передбачають високий рівень контролю під час творення художнього цілого. При втіленні колективної інтерпретації «творче переживання» трансформується у «творче співпереживання». Ансамблеве виконавство – складний і багатогранний процес, що вимагає від музикантів специфічних ансамблевих виконавських рис, які розвиваються тільки в умовах спільного музикування. Воно є важливим засобом формування особистості музиканта і розвитку його творчих здібностей.

Ключові слова: музичний ансамбль, музичне мистецтво, ансамблеве виконавство, фортепіано, інструменталіст, співак, академічні національні традиції, комунікація, музикування.

Bermes Iryna, Doctor of Art Studies, Professor, Head of the Department of the Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Ensemble Performance: Theoretical, Practical, Aesthetic Dimensions

The purpose of the article is to reveal the characteristics of ensemble music-making through the prism of theory, practice, and aesthetics. **The research methods** are based on the use of a comprehensive approach, combining theoretical methods to elucidate the essence of ensemble performance, its main principles, and the possibility of extrapolating them into the practical and aesthetic sphere; synthesis method – to reveal the essence of ensemble performance in the combination of all its components. **The scientific novelty of the article** lies in the fact that, for the first time, the problem of ensemble performance is considered comprehensively as a holistic theoretical, practical, and aesthetic system, within the context of multi-level connections revealing general patterns of development of performing professionalism. **Conclusions.** Even ancient Greek philosophers emphasised the uniqueness of ensemble performance among various forms of musical expression. For centuries, this type of musical practice has been positioned as the highest form of manifestation of the human spirit. Musical ensemble exists in two dimensions: personal and communicative, where these two constants in combination allow successfully realising the composer's intention. Ensemble performance possesses a powerful intellectual, spiritual, emotional consolidating influence, realised in the practice of musical "communication." The peculiarities of the process of collective music-making in ensemble performance, close creative contact with partners, imply a high level of control during the creation of an artistic whole. In the embodiment of collective interpretation, "creative experience" is transformed into "creative co-experience". Ensemble performance is a complex and multifaceted process that requires musicians to have specific ensemble

performance characteristics that develop only in conditions of collective music-making. It is an important means of shaping the personality of the musician and developing their creative abilities.

Keywords: musical ensemble, musical art, ensemble performance, piano, instrumentalist, singer, academic national traditions, communication, music-making.

Актуальність теми дослідження. Серед яскравих явищ української музичної культури кінця ХХ – початку ХХІ століть вирізняється музичний ансамбль – одна з вищих форм творчого спілкування виконавців, одна з найцікавіших і, водночас, найбільш складних форм музичного виконавства, що володіє невичерпним багатством засобів виразності. Рівночасно музичний ансамбль є одним із найбільш затребуваних концертних виконавських колективів.

Спільне виконавство зацікавлює музикантів особливою енергетикою, творчою свободою, можливістю широкого спілкування з учасниками ансамблю та слухацькою аудиторією.

Привабливість ансамблевого виконавства полягає у демократичності цього виду музикування, що ґрунтується, з одного боку, на академічних національних традиціях, а з іншого, – на засвоєнні й органічному використанні нових способів організації звукового простору. Спільне музикування – віртуозний виконавський «діалог», що вирішує чимало художніх завдань. Воно відображає глибину світовідчуття сучасного музиканта – композитора, виконавця (інструменталіста, вокаліста).

Досягнення ансамблевості – узгодженої взаємодії, обумовлена внутрішніми передумовами сумісності складових елементів, які формують цілісність музичного твору. Вона характеризується гармонійним їх поєднанням і реалізується у музичному виконавстві як симультанно, одночасно, так і процесуально, в часі.

Музичний ансамбль – «це співтворча участь двох або більше виконавців, яка спрямовується однією загальною виконавською концепцією» [3, 65]. Його діяльність ґрунтується на взаємодії інструменталістів чи співаків, які мають різні якісні звукові та виконавські характеристики, втім, гармонійно співдіють задля «прочитання» музичного опусу. Разом із тим, в ансамблевому музикуванні закладена настанова на музичну ініціативу, співтворчість, розкриття в кожному виконавцеві обдарування співавтора.

Аналіз досліджень і публікацій. В українському музикознавстві музичному ансамблю присвячено достатньо уваги. Так, монографія Т. Молчанової «З історії ансамблевого музикування» побачила світ

2005 р. Камерно-ансамблеве виконавство ґрунтовно досліджене І. Польською та Л. Повзун. Традиції ансамблевої гри висвітлені К. Чеченею. Вокальне ансамблеве виконавство України в теоретичному аспекті було предметом уваги Т. Ланіної; ансамблеве баянне виконавство у різних вимірах – В. Власова, Р. Безуглої, А. Сташевського, А. Душного, В. Шафети та ін.; народно-ансамблеве виконавство – Н. Брояко, С. Добрава, В. Дутчак, Л. Мандзюк, Л. Пасічняк, М. Хая, О. Юрченка та ін. Індивідуальний виконавський стиль в системі ансамблевого музикування (на прикладі камерної скрипкової сонати) – тема дисертаційного дослідження О. Сидоренко.

Ансамблеве виконавство – невід’ємна складова професійної підготовки та діяльності музиканта. За даною тематикою надруковано навчально-методичні посібники Л. Матвійчук «Методичні основи ансамблевого виконавства», М. Моїсєєвої «Теоретико-методичні основи навчання ансамблевої гри», Т. Пляченко «Методика роботи з музично-інструментальними колективами», О. Шумської, В. Олешко, Т. Олешко «Теорія і методика ансамблевого виконавства»; статті Ж. Карташової «Формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва в ансамблевому класі», О. Новської, І. Левицької «Ансамблеве музикування як ресурс фахового розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва», В. Шубіної «Роль фортепіанного ансамблю у формуванні музичних умінь та навичок майбутніх вчителів музики», Т. Чедрик «Ансамблева гра у класі музичного інструменту як засіб фахової підготовки майбутнього вчителя музики», Л. Яковенко «Професійний розвиток майбутнього вчителя музики в процесі ансамблевого музикування» та ін.

Мета статті – розкрити особливості ансамблевого музикування крізь призму теорії, практики, естетики.

Виклад основного матеріалу. Покликаючись на І. Польську, «Ансамблеве музикування належить до найдавніших форм діяльності людства, зародження традицій спільного співу та спільної гри на музичних інструментах заглиблюється корінням у стародавні історичні епохи...» [4, 80].

Розвиток музичного виконавства призвів до виникнення ансамблевих форм

(інструментальних, вокальних, вокально-інструментальних, струнних, фортепіанних, духових) – унікальних, самостійних явищ музичного мистецтва, що стали закономірним результатом їх активного розвитку. Пошук музикантами нових ансамблевих форм відображає об'єктивний процес піднесення інструментальної виконавської культури. Найбільш активно популярність ансамблевого виконавства стала проявлятися на початку ХХІ ст., коли зросла потреба музикантів у спільному творчому музикуванні, вираженні свого внутрішнього світу та реалізації індивідуального творчого начала в процесі колективного виконавства.

Музичне ансамблеве виконавство – багатогранне явище. Його можна трактувати як спосіб спільного музикування, як певний виконавський склад. Музичний ансамбль – це комплекс взаємодіючих елементів (інструментів, голосів), що перебувають у певних зв'язках між собою.

Визначальним принципом ансамблевого мистецтва є діалогічність у «спілкуванні» між партнерами. На думку О. Новської та І. Левицької, «гра в ансамблі дозволяє ...набувати досвід особистісної та художньої комунікації, вчить слухати себе й інших, знаходити оптимальні засоби досягнення гармонійного співіснування в універсумі художньої комунікації» [3, 64].

Особливе значення надається технічно грамотному виконанню, котре зводиться до синхронного звучання партій, їх динамічної вивірності, штрихової узгодженості. Коли виконання в ансамблі відбувається одночасно у часовому континуумі, воно передбачає синхронність. Водночас синхронність сприяє контролюванню ансамблістами своїх дій, виявленню та швидкому усуненню причин неточностей, корекції звучання.

Всі ансамблеві форми мають специфічні відмінності, втім їх об'єднує схожість принципів у досягненні виконавської майстерності. Йдеться про ансамблеву техніку – універсальну, важливу умову становлення музиканта-виконавця. Вона сприяє розвитку музичного мислення, естетичного смаку, комунікативних здібностей музикантів, удосконаленню їх індивідуальних виконавських навичок (моторно-рухових, що визначаються метро-ритмічною, темповою, артикуляційною, кінетичною складовими; слухових, що вирізняються динамічною, тембральною й інтонаційною характеристиками; психічних, що проявляються на рівні емоційної (психологічної) та сценічної сумісності). Всі ці навички спрямовані на

втілення музичної думки та досягнення найкращого звукового результату.

Ансамблеві навички – фундамент колективного виконавства – формуються на основі взаємодії індивідуальних технік кожного музиканта зокрема. Розвиток ансамблевих навичок тісно пов'язаний із формуванням особистості музиканта-виконавця, якісних показників індивідуальної музичної техніки. Крім того, ансамбліст повинен володіти високою культурою інтонування й інтерпретації музики, тонким музичним смаком, емоційною чуйністю, творчим натхненням і артистизмом.

Саме в ансамблі накопичується досвід вдосконалення техніки виконання, вміння зіставляти свій виконавський стиль, технічні прийоми зі стилем, прийомами виконавства партнерів, що, з одного боку, сприяє формуванню ансамблевої майстерності, а з іншого, – забезпеченню гармонійності та стрункості виконання загалом. «Крім подолання технічних труднощів, знаходження потрібної аплікатури, розстановки штрихів, ансамблева робота передбачає уточнення плану інтерпретації і знаходження єдиної концепції виконуваного твору» [6, 12]. Важливим засобом досягнення якісного звучання в ансамблі є формування єдиного уявлення про музичний образ і способи його втілення на основі спільного глибокого теоретичного та виконавського аналізу.

Однією з важливих рис ансамблевого музикування є загострена слухова активність, інтенсивність якої корелює з музичними здібностями виконавця – його вмінням вирізняти особливості фактури та музичної мови. Ансамблеве виконання поєднує дві або кілька інструментальних партій, чи вокальну й інструментальну. Інтонаційний розвиток музичного матеріалу кожної партії підпорядковується закономірностям ансамблевої логіки, за якою важливо не тільки точно відтворити музичний текст, а й передати його основний зміст.

Все розмаїття смислових взаємозв'язків музичного твору виявляється у співдії партій ансамблю. Поєднання інструментів із різними звуковими характеристиками (тембровими, теситурними, динамічними) здатне створити об'ємну і цілісну картину «буття» певного музичного змісту. Типовим, зокрема, є зв'язок, коли один інструмент є солюючим, а інші – акомпануючими. В цьому випадку лінія солюючого інструменту вибудовується як «монолог», оскільки знаходиться на

передньому плані сприйняття. Інші ж інструменти створюють неперервне тло.

У процесі спільних багатогодинних репетицій у музикантів формується вміння «відтворювати» партитуру внутрішнім слухом, не тільки слухати себе в реальному звучанні. Так само вони повинні разом мислити, сприймати, розуміти музичний текст і один одного, послуговуватися у виконанні єдиними методами та прийомами. У спільній грі активність музикантів «визначається не лише характером обдарування, набутим досвідом, але й самою формою участі у спільному виконавському процесі» [2, 17], який вимагає зібраності й уваги.

Вельми важливим є склад інструментів музичного ансамблю. Так, вельми часто в дуетах і тріо поєднуються одноголосі інструменти (духові), почасти одноголосі (струнні) і багатоголосі (фортепіано, баян, акордеон). Такий ансамбль вимагає ідеального їх злиття як у гомофонних побудовах, так і поліфонічних, що можливе лише тоді, коли фактура (реальні та приховані голоси) оцінюватиметься з позиції інтонаційного руху. На думку, Б. Харитонова, відмінності в інтонуванні в інструментальному ансамблі (тріо, квартеті, квінтеті) «зумовлені різним сприйняттям ладу і музичної фрази кожним інструментом, не порушують, однак, інтонаційної цілісності твору» [5, 171].

На струнному інструменті при виконанні мелодії штрихом *legato* звуки найбільш природно поєднуються в мелодичні фрази. В дуеті з фортепіано цей ідеальний зв'язок повинен перейняти і клавішний інструмент, долаючи свою «молоточкову» ударну природу звуковидобування. Особливої ж точності узгодження мелодії і тла вимагають дуети з фаготом, гобоєм, валторною, оскільки атака звуку в цих інструментів дещо уповільнена.

В ансамблі розкриваються унікальні риси кожного музичного інструменту. В цьому контексті функції фортепіано в ансамблях значно розширюються: воно використовується не тільки як камерний клавішний інструмент, а й як інструмент, здатний імітувати інші звучності, поглиблювати барвистість фортепіанної палітри.

Ансамблісти відкривають для себе світ музики через композиторські твори, яскравість «прочитання» яких, схильність оцінювати їх різні виконавські версії розвиваються згодом, коли учасники колективу накопичили достатній слуховий досвід.

В ансамблевому музикуванні у кожному виконавцеві розкривається обдарування співавтора музики, її співтворця. Адже

музичний твір існує в різних неповторних варіантах виконання і тільки так він «живе», творячи стійкі виконавські традиції. Водночас цей вид виконавства розкріпає ініціативу музиканта. Віддаючи належне інтуїції, ансамблісти повинні коректно ставитися до музичного тексту, глибоко розуміти його інтонаційну (реальний звуковий процес, що постає в конкретному виконанні) та структурну (зафіксовану в нотах) природу. Це сприятиме досягненню виконавської свободи в інтерпретації музичного твору.

Для ансамблістів музичний текст – чіткий алгоритм для виконавських дій, адже музика виникає тільки в процесі реального інтонування. В ансамблевому виконавстві музиканти «за допомогою засобів виконавської виразності спільно розкривають художній зміст твору», це колективна форма, «в якій чітко простежується єдність сприймання музики та, відповідно, єдність відтворення музичного матеріалу» [1, 45].

Специфіка індивідуального і колективного в ансамблевому виконавстві усвідомлюється як своєрідний естетичний компонент, вельми необхідний для успішної інтерпретації музичного твору як художнього цілого.

Ансамблевому виконавству притаманна соборність – естетична риса, що реалізується безпосередньо на практиці. Музична мова творів для ансамблю – унікальна семіотична структура, в якій наявні реальна фіксація і практичне використання лексичних елементів нотного тексту. Внаслідок естетичного осягнення художньої інтерпретації музичного твору його елементи набувають смислового значення. Це дозволяє виконавцям розшифрувати партитуру, розкрити її загальний зміст і запропонувати переконливу інтерпретацію.

Ще одна естетична прикмета, притаманна ансамблевій практиці, характеризується органічним поєднанням індивідуально-особистісного та загального. Індивід існує в кожному виконавцеві – учаснику ансамблю, естетичне сприйняття якого є різним і має специфічну структуру та спрямованість.

В ансамблевому виконавстві внутрішній слух музикантів непинно змінюється, вдосконалюється. Слуховий макрокосм виконавця-індивіда трансформується і спрямовується в естетичну сутність розуміння інтерпретованого твору. Однією з основних особливостей музично-естетичного «меседжу» в ансамблі є втілення творчого акту – від композиторського задуму до пізнання реципієнта.

Специфіка естетичної сутності музичного ансамблю полягає в тому, що тільки у взаємодії, в індивідуально-особистісній зацікавленості, інтенсивному спільному пошуку єдиного художнього рішення об'єктивний зміст композиторського задуму створює для виконавців благодатний ґрунт для інтерпретації. Завдяки цьому слухачу передається об'єктивна і повна інформаційно-емоційна «картина» музичного твору.

З одного боку, опора на прекрасне і намагання досягнути цієї естетичної цінності дають моральне право на транслявання інформації, закладеної в музичному творі, а з іншого, – дозволяють музикантам досягнути досконалості, вивищуючись естетично.

Естетичне призначення ансамблю вельми актуальне в наш час – час гострих політичних, соціальних, економічних потрясінь. Саме естетична складова у спільному музикуванні сприяє протистоянню з антидуховністю, зростаючою байдужістю, жорстокістю, черствістю.

Ансамблеве музикування спрямоване на розуміння особистісних взаємин, взаєморозуміння, взаємоприйняття і як кінцева мета – на розгорнутий діалог, усунення психологічних бар'єрів, досягнення духовної гармонії між виконавцями. Вміння комунікувати з партнерами, вибудовувати доброзичливі стосунки в колективі вельми необхідні умови для успішної діяльності музичного ансамблю.

Висновки. Спільне ансамблеве виконавство володіє потужним інтелектуальним, духовним, емоційним, консолідуючим впливом, сприяє набуттю психологічної готовності до спілкування з музикою, партнерами-музикантами, допомагає швидше орієнтуватися в різних типах фактур, краще відчувати акустично-динамічний баланс у звучанні.

Монолітність ансамблевого виконавства проявляється не тільки за зовнішніми ознаками, а й за внутрішньою згуртованістю, художньою проникливістю музикантів і досягається шляхом ґрунтового осягнення композиторського задуму.

Відповідно до соціокультурних умов популярність ансамблевого виконання помітно зростає. І це пояснюється низкою чинників: прагненням відродити українські ансамблеві традиції, потребою музикантів у самореалізації творчого потенціалу саме у колективній творчості, інтересом західноєвропейських і українських композиторів до ансамблевого жанру та компендіумом високохудожніх музичних творів для різних ансамблів.

Ансамблеве виконавство сприяє не тільки розширенню репертуарних горизонтів, а і

значному піднесенню загальної культури виконання – ризи, без якої неможливо представити собі справжнього музиканта.

Розкривши художній образ, кожен учасник ансамблю пропускає його через власне розуміння, свій життєвий та естетичний досвід. На виконавський результат впливає як рівень музичного обдарування музикантів, так і рівень розвитку їх мислення, уяви, емоційності.

Ансамблісти набувають вміння взаємодіяти між собою, слухати один одного, приймати спільне рішення щодо переконливої інтерпретаційної версії музичного твору.

Література

1. Біла Н., Штурман Н. Ансамблеве музикування: до сутності поняття. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2014. № 2. С. 40–46.
2. Молчанова Т. Мистецтво піаніста-концертмейстера: навчальний посібник. Львів: Аз-Арт, 2001. 216 с.
3. Новська О., Левицька І. Ансамблеве музикування як ресурс фахового розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 63–66.
4. Польская И. *Камерный ансамбль: история, теория, эстетика*: монографія. Харків: Харківська державна академія культури, 2001. 390 с.
5. Харитонов Б. Про використання ряду музично-виражальних засобів в ансамблевому виконавстві. *Українське музикознавство*. Київ, 1973. Вип. 8. С. 171–186.
6. Шумська О., Олешко В., Олешко Т. *Теорія і методика ансамблевого виконавства*: навчально-методичний посібник. Харків: Харківська гуманітарно-педагогічна академія, 2020. 108 с.

References

1. Bila, N., & Shturman, N. (2014). Ensemble Music: to the Essence of the Concept. *Scientific Notes of the Gogol National Research University*, 2, 40–46 [in Ukrainian].
2. Molchanova, T. (2001). *Art of the Pianist-Concertmaster*. Lviv: Az-Art [in Ukrainian].
3. Novska, O., & Levytska, I. (2021). Ensemble Music as a Resource for the Professional Development of Future Music Teachers. *Innovative Pedagogy*, 39, 63–66 [in Ukrainian].
4. Polska, I. (2001). *Chamber Ensemble: History, Theory, Aesthetics: monograph*. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Kharytonov, B. (1973). On the Use of a Number of Musical and Expressive Means in Ensemble Performance. *Ukrainian musicology*, 8, 171–186 [in Ukrainian].
6. Shumska, O., Oleshko, V., & Oleshko, T. (2020). *Theory and Methodology of Ensemble Performance*. Kharkiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.04.2024
Отримано після доопрацювання 07.05.2024
Прийнято до друку 15.05.2024